

Mammoetwetenschappers bezoeken vindplaatsen in omgeving van Rotterdam

een onwetenschappelijk verslag van een zeer interessante excursie

Trudi de Kok

Samenvatting

De schrijfster geeft een persoonlijk verslag van de excursie tijdens het mammoetcongres in Rotterdam. De excursie voerde langs de Zuurlandboring, de Maasvlakte en Zeeland. Het was een dag vol interessante ontmoetingen.

Summary

The author gives a personal account of the excursion organized during the 2nd International Mammoth Congress. The excursion visited the Zuurland drilling site, the Maasvlakte and Zeeland. It was a day of interesting encounters.

Inleiding

Naast de paleontologie is de journalistiek hoogstwaarschijnlijk het leukste vakgebied waarin men zich kan begeven (mits men er in financieel opzicht niet van af-

hankelijk is). Zo kon ik mij kortgeleden uit hoofde van mijn werk bezighouden met het 2nd International Mammoth Congress, dat van 16 t/m 20 mei in het Natuurmuseum Rotterdam werd gehouden. Uiteraard wilde de redactie van de krant uitgebreid het hoe en

Excursie stop 2. De IMC-deelnemers zwermen uit over het Slutterstrand van de Maasvlakte. Foto Kees Moeliker

Excursion stop 2. The IMC participants disperse over the Slutterstrand at the Maasvlakte. Photo Kees Moeliker

waarom van deze manifestatie beschreven hebben, en daarvoor werd ik tevens in de gelegenheid gesteld om een excursie bij te wonen die de deelnemers kregen aangeboden naar vindplaatsen in de omgeving van Rotterdam. Een buitenkansje dus, gezien mijn eigen grote belangstelling voor de betreffende materie! Tijdens deze excursie raakte ik in contact met John de Vos, een persoon die de meeste leden van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren wel zullen kennen. Ik ben niet in het bezit van een wetenschappelijke achtergrond en kan zelfs geen min of meer deskundige leek op paleontologisch gebied genoemd worden; desondanks vroeg de heer De Vos mij voor 'Cranium' een verslag te schrijven van dit uitstapje, een eervol verzoek waaraan ik bij dezen graag gehoor geef.

Excursie stop 3: de Oosterschelde bij Heerenkeet

Excursion stop 3: the Oosterschelde near Heerenkeet

De Zuurlandboring

Op woensdag 19 mei dienen de mammoetkenners, waaronder prominente geleerden uit alle delen van de wereld, zich te verzamelen bij het museum aan de Rotterdamse Westzeedijk. Naast leden van de organisatie begeleidt een groot aantal medewerkers van het Natuurmuseum de groep en geeft eveneens de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren acte de présence. Het gezelschap bevat naast Nederlanders, onder wie ook onze 'eigen' Dick Mol, die de avond ervoor nog een boeiende publiekslezing had verzorgd, (veel) Russen, Amerikanen, Engelsen, Fransen, Duitsers, Mexicanen, Italianen, Grieken en zelfs enkele Japanners; te samen een internationale potpourri, waarbij vooral het gehalte mannen-met-baard-en-bril opvallend is. Ook een Franse cameraploeg reist mee om opnamen voor Discovery Channel te maken.

Verdeeld over twee bussen gaat het vervolgens naar Voorne/Putten. Hier in Zuurland, vlak bij Brielle, verricht streekarchivaris en amateur-geoloog Leen Hordijk al ruim 20 jaar met handkracht grondboringen op eigen terrein. „Puur nieuwsgierigheid", is zijn verklaring voor deze opmerkelijke vorm van vrijetijdsbesteding. Hij verricht de boringen met behulp van een 'puls', een holle cilinder, met een klep aan het onderende en een soort van beugel aan de bovenkant,

waarbij deze aan een over een katrol lopende kabel wordt opgehangen. Dit werktuig dient om grond naar boven te halen. Om te voorkomen dat de bovenste grondmassa door instorting het terughalen van de puls onmogelijk maakt, beweegt deze zich de eerste paar meters in een holle, metalen buis, een 'boorbuis'. Hordijk is inmiddels bezig met 'borehole n° 7'; zijn jarenlange ervaring met de grondlagen in deze streek heeft hem geleerd dat voor hem de interessantste lagen tussen 42 en 63 meter liggen. Omdat het Holoceen in dit gebied eindigt op ± 22 meter, zit hij met deze dieptes dus royaal in het Pleistoceen! De vochtige grondmassa die naar boven komt, wordt afgegoten boven een zeef, en bevat naast veel klein dierlijk fossiel materiaal ook overblijfselen van voorhistorische flora. Hij heeft regelmatig contact met medewerkers van het Natuurmuseum Rotterdam, die hem met raad en daad bijstaan wanneer vondsten gedetermineerd en gerubriceerd moeten worden. „We proberen hem er telkens weer van te overtuigen dat hij eigenlijk nog wat dieper dan 60, 70 meter moet boren", bekent Jelle Reumer, directeur van het Natuurmuseum, tijdens het bezoek aan de midden tussen bosschages gelegen boorplekken. „Wij verwachten ook daar veel interessants aan te treffen!" Tot nog toe gaat Leen Hordijk echter het liefst zijn eigen gang; de lagen die hij nu aanboort bevatten immers de overblijfselen van kleine zoogdiertjes (allerlei knaagdieren, spitsmuizen en mollen), waarnaar uiteindelijk toch zijn bijzondere belangstelling uitgaat. „Ik zou me, eerlijk gezegd, ook geen raad weten wanneer ik op grotere beenderen zou stuiten", bekent de gedreven pulser zijn aandachtig luisterende gehoor. „Het naar boven krijgen in de boorcilinder wordt een enorm probleem, kan mogelijk zelfs een kleine ramp tot gevolg hebben.... Nee, laat mij het maar bij deze kleinere fossieltjes houden!" Af en toe heeft hij wel eens behoefte aan een 'uitdaging'. Hordijk boort dan nog verder, en weet soms wel zo'n 100(!) meter onder de grond te komen. De resultaten vindt hij persoonlijk niet om over naar huis te schrijven, en daarom beperkt hij zich tot zijn 'favoriete' diepten. De uitkomsten van zijn boringen zijn zeer interessant voor de wetenschap omdat ze een goed beeld geven van het leefmilieu gedurende de betreffende perioden in dit gebied. Ter afsluiting van het bezoek mogen leden van het gezelschap zelf eens proberen te boren. Het blijkt zeer zwaar en een sterke rug is beslist een vereiste...

De Maasvlakte

Terug naar de bus gaat het weer, en we maken ons op voor het volgende reisdoel: de Maasvlakte, waar tussen het opgespoten zand uit de Noordzee de (mammoet)botten voor het oprapen liggen. Als we weer rijden raak ik in geanimeerd gesprek met een Nederlandse meneer die samen met zijn dochter aan de excursie deelneemt. Gaandeweg krijg ik een beter beeld van hem: hij heet John de Vos, is paleontoloog en in het dagelijks leven conservator van het Leidse 'Naturalis' en het Haarlemse 'Teylers Museum', daarnaast voor-

zitter van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren en samen met Jelle Reumer van het Natuurmuseum de organisator van dit unieke mammoetcongres. Hij vertelt: „Beiden hebben we ervaring met soortgelijke conferenties in het buitenland. We weten dus hoe het wel en niet moet. Vooral in de Zuideuropese landen tref je soms chaotische toestanden aan, proef je uit alles de mediterrane levenshouding. De aanvangstijden van de lezingen dienen er veelal met een flinke korrel zout genomen te worden en buiten deze ‘vaste’ punten om is er weinig onderling contact. Erg rommelig dus. Jelle en ik hebben daarom bij de organisatie gekozen voor een heel klein team en alles zo veel mogelijk in eigen hand gehouden. Hierdoor hadden we een goed overzicht op wat er gebeuren moest.” En tevreden constateert: „Tot nog toe loopt alles van een leien dakje, je merkt dat de strakke organisatie en de goede begeleiding door de deelnemers hogelijk gewaardeerd worden.”

Bij het slufferstrand van de Maasvlakte zullen we opgewacht worden door Thijs van Kolfschoten en Yvette Vervoort-Kerkhoff, wier inmiddels overleden vader in het verleden tijdens strandwandelingen met de hond veel ‘vreemde’ voorwerpen aantrof. Alles werd bewaard, vooral omdat de biologie studerende dochter in pa's aanwinsten beenderen van dieren meende te herkennen. Uiteindelijk kwam De Vos in contact met de familie, en hij adviseerde Yvette een scriptie over de prachtige fossiele strandvondsten van haar vader te schrijven. Wanneer we uit de bus zijn gestapt, krijgen we een zeer interessante uiteenzetting over de in dit gebied aan te treffen fossielen, die verschillende periodes beslaan, variërend van het Vroege Pleistoceen tot het Holoceen. Helaas vormt een grote zwerm opdringerige steekmuggen een enorme stoorzender: steeds meer wetenschappers haasten zich nog tijdens de uitleg krabbend en verwoed om zich heen slaand richting strand, waar de insecten het gelukkig af laten weten. We krijgen vervolgens een uur de tijd om te proberen zelf wat te vinden en al spoedig is het gezelschap uitgewaaid over de zandvlakte. Intussen is een cameraploeg van het Jeugdjournaal ten tonele verschenen, die Dick Mol ‘spontaan’ enkele mammoetbotten laat vinden, waarna deze rasverteller de Nederlandse jeugd kond doet van het congres en de interessante materie die er besproken wordt. Het zal de rest van de paleontologen worst wezen; fanatiek speuren ze de bodem af en het regelmatige bukken wijst erop dat er iets belangwekkends ontwaard moet zijn. Als men zich weer verzamelt bij de bussen, blijken velen leuke dingen, zoals botfragmenten, te hebben gevonden, hiermee bewijzend dat de fossielenrijkdom van de Maasvlakte geen sprookje is. Een vrouwelijk lid van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren, van wier privé-verzameling een deel tentoongesteld is in het restaurant waar we de lunch gebruiken, heeft in het zand de fraaiste vondst gedaan: een gave tand van een of ander rund. Ook wat ik heb gevonden wordt snel en deskundig gedetermineerd: een stuk wervel, een deel van een schouderblad en stukjes kraakbeen, alles hoogstwaarschijnlijk afkom-

stig van oerossen. De datering varieert van ongeveer 30.000 tot ruim een miljoen jaar oud, afhankelijk van verstering en gewicht. Debbie, de dochter van John de Vos, blijkt zelfs in het bezit van een origineel stukje mammoetbot, volgens haar vader, de specialist bij uitstek, herkenbaar aan de grofheid van de beenderstructuur.

Tentoonstellingslunch

In ‘Routiers Maasvlakte’ krijgen we een smakelijke, ‘oer’-Hollandse lunch aangeboden, bestaande uit groentensoep, diverse broodsoorten, kaas, worst en twee soorten kroketten. Deze laatste snacks hebben de geleerden tijdens de afgelopen conferentiedagen vaker gepresenteerd gekregen en blijken, gezien de grote aftrek die er voor bestaat, zeer in de smaak te vallen; de papieren zakjes met chocolade- en vruchtenhagelslag die de maaltijd voor zoetekauwen completeren, geven aanleiding tot enig onvervalst paleontologisch speurderswerk. „Wat zou dit kunnen zijn?” en „Wat moet ik hier mee?”, lijken de onderzoekers telkens te denken wanneer ze er eentje in handen nemen. Maar eigenlijk hebben we hier nauwelijks tijd om te eten, want de schitterende verzameling van de al eerder genoemde dame eist al onze aandacht op. Het betreft hier zeven vitrine's, door vijf WPZ-leden verzorgd, met topstukken afkomstig van zoogdieren, die tijdens strandwandelingen zijn gevonden. „En ze heeft thuis nog vééééél meer”, verklaart John, die haar goed kent. De botten, tanden, kiezen en stukken gewei zijn zowel afkomstig van uitgestorven reuzen als de wolharige mammoet, als van kleinere dieren, bijvoorbeeld bevers, wezels, otters en zelfs muisjes. Daarnaast fossiele overblijfselen van oerrunderen, muskusossen, nijlpaarden, rendieren, herten, paarden, beren en katachtigen, gecompleteerd door pijlpunten, bijlen en andere, door de vroege mens bewerkte, vuurstenen voorwerpen. De trotse vindster toont zich vrij zwijgzaam, wil wel kwijt dat alles ‘gewoon’ tijdens wandelingen gevonden is, en ook ‘dat de wind goed moet staan’, maar lijkt diep in haar hart vooral ontzettend bang voor de grote aanloop die algemene bekendwording van haar fos-

Dr Pavel Putchkov (met tas) en Prof. Nikolai Vereshchagin (met stok) op het Maasvlakte Slutterstrand. Foto Kees Moeliker.

Dr Pavel Putchkov (with bag) and Prof. Nikolai Vereshchagin (with stick) on the Maasvlakte Slutterstrand. Photo Kees Moeliker

sielenverzameling tot gevolg kan hebben. Ook aan onze tafel wordt het gevaar van massale 'fossielen-gekte' die de vreemdste lieden naar de Maasvlakte zou kunnen lokken, besproken. John de Vos ziet het allemaal niet zo somber. „De oppervlakkige gelukszoekers haken na twee keer af, en de serieuzere geïnteresseerden blijven over", verwacht hij, en met een knipoog naar de secretaris van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren die bij ons zit: „Hen kunnen we dan mogelijk weer als lid van ons cluppie verwelkomen..."

Naar Zeeland

We begeven ons naar de bussen voor het volgend deel van de excursie, speciaal ingelast voor de buitenlanders: een bezoek aan de Deltawerken! Ondanks de sombere weersvoorspellingen staat er al de hele dag een vrolijk zonnetje aan de hemel, een meevaller voor de organisatie. „Een wandeling over de Maasvlakte was bij regenachtig weer op niets uitgelopen", rilt De Vos. Ja, de weergoden zijn ons goedgezind, en het internationale gezelschap geniet van het uitzicht vanachter het busraampje. Francien Braber, verbonden aan het Natuurmuseum, vertelt in vloeiend Engels over de achtergronden van de Nederlandse, met name Zeeuwse, bedijking, wat kennelijk veel indruk maakt. Een vriendelijke Amerikaan kan zich niet voorstellen dat wij hier in West-Nederland 'gewoon' beneden de zeespiegel wonen, en informeert hoe onze huizen dan precies gebouwd zijn. Heipalen? Om de zoveel jaar complete woonwijken ophogen? En daarbij toch geen constante doodsangst voor overstromingen? De goede man is helemaal verbijsterd wanneer ik hem dan ook nog mededeel dat onze dijken geenszins de stalen constructie bevatten die hij erin vermoedt.

Na de kolossale Zeeuwse waterafweer is het hoge, smalle dijkje waar twee auto's elkaar nauwelijks kunnen passeren, helemaal een 'hot item'. We zijn op weg naar de uitvalsbasis van de familie Schot, vlak bij Zierikzee. Leden van deze vissersfamilie troffen regelmatig beenderen in hun netten aan, waarvan vermoed werd dat ze misschien wel eens niet van recente datum zouden kunnen zijn. Een vreemd driehoekig voorwerp was voor hen tenslotte aanleiding om contact op te nemen met het Leidse natuurhistorische museum. „Ze dachten dat het om een pijlpunt ging, maar het betrof een kolossale haaiantand van ruim een decimeter doorsnee", herinnert John de Vos zich nog verlekend. „Uit deze ontmoeting is een leuk contact gegroeid dat geresulteerd heeft in het jaarlijkse uitstapje van een fictief genootschap, 'Kor & Bot' genaamd. Dit groepje liefhebbers van Pleistocene zoogdieren krijgt dan van de familie hun mosselkotter, de ZZ 8, ter beschikking, waarmee een ruim 40 meter diepe geul vlak voor de kust bevaren wordt. Al het fossiel materiaal wordt hier door de stroming uiteindelijk naar toe gezogen, zodat de netten ('korren') niet alleen telkens veel schaaldieren van de bodem schrapen, maar ook de meest onverwachte overblijfselen van vroege dierlijke bewoners

van deze contreien". In september zullen de leden onder deskundige leiding van de vissers weer uitvaren. John verheugt zich er nu al op „De mogelijke vondsten maken het natuurlijk altijd heel spannend, en wat er aan schaaldieren boven komt, wordt 's avonds op verrukkelijke wijze voor ons bereid in een plaatselijk restaurantje. Verser kan het niet!" We stappen even uit bij de aanlegplaats van de familie Schot en maken ons vervolgens op voor het laatste deel van de excursie, een bezoek aan Zierikzee.

Hier worden we hartelijk ontvangen door de voorzitter van 'Kor & Bot', de heer J.J.P.M. Asselbergs, die toevallig ook nog de burgemeester van dit middeleeuwse stadje blijkt te zijn! Het fraaie stadhuis bevat een kleine, interessante tentoonstelling van vondsten uit het Vroege Pleistoceen. Deze overblijfselen van de Oosterschelde fauna dateert men op ± 1.9 miljoen jaar. Er zijn hier geen resten van wolharige mammoeten aangetroffen, maar wel slurfdragende bewoners van de savanne-achtige gebieden van weleer, *Anancus arvernensis* en *Mammuthus meridionalis*. De expositie geeft aan de hand van fossielen en reconstructies een goed beeld van het leven in die dagen. Op de uitgestrekte vlaktes moeten naast olifanten ook diverse soorten herten geleefd hebben: grote soorten, vergelijkbaar met ons edelhert, en iets kleinere soorten die overeenkomsten vertoonden met het moderne damhert. Ook de Etruskische neushoorn heeft er rondgelopen, een kolossaal dier, en bovendien hoogbenig, wat het eten van bladeren, takjes en twijgjes vergemakkelijkte. Soms raasden kudde paarden langs dit dier heen, grote zware dieren die in de verte wel gelijkenis vertoonden met het huidige Zeeuwse ros. Op al deze dieren werd waarschijnlijk gejaagd door de hyena van Perrier, waarvan de resten echter zeldzaam zijn. Wel heeft men op grote schaal vraatsporen van deze predatoren aangetroffen op botten, en vond men veel versteende keutels ('coprolieten') van hen. Hun ontlasting verhardde buitengewoon snel vanwege de kalk uit de botten, die zij met hun sterke kaken verbrijzelden en vervolgens consumeerden.

Mooi Holland

Na het bezoek aan het stadhuis is er tijd voor een korte 'sight-seeing', wat de meeste leden van het gezelschap zich geen twee keer laten zeggen. Genietend van de schilderachtige bouwwerken waaruit het historische stadje bestaat, dwalen ze rond. Voor veel van hen is het de eerste keer dat ze Nederland bezoeken, bijvoorbeeld voor de heer en mevrouw MacDaniel, een echtpaar uit Californië. George MacDaniel is een gepensioneerd dierenarts met een passie voor de fossielen die in zijn woonomgeving, de Borrego Badlands van het Anza-Borrego Desert State Park, worden gevonden. „Maar hij is nu te oud voor al dat graaf- en spitwerk, hoor!", haast zijn vrouw Rosemary te zeggen. „Hij geeft momenteel nog slechts leiding aan een grote groep vrijwilligers die in de woestijn zoekt naar fossielen. Daarnaast bewerkt, conserveert en rubri-

ceert hij de vondsten." Het echtpaar was nooit eerder in Europa, en plakt aan hun Nederlandse verblijf nog een bezoek aan Noorwegen vast, waar kennissen wonen. Beiden zijn verrukt van ons land, en met name dit bezoek aan Zierikzee kan hen zeer bekoren. Pavel Putchkov, afkomstig uit de republiek Oekraïne, geniet eveneens zeer van het uitstapje. „Nederland is mooi, en zowel de moderne bouwkunst hier als die uit het verleden mag er zijn", klinkt het vol bewondering. Ook hij, als paleontoloog, wordt regelmatig geconfronteerd met de slechte economische situatie in de vroegere USSR, waarvan zijn land eens deel uitmaakte. Gelukkig kan veel paleontologisch onderzoek toch gestaag door blijven gaan, constateert hij. Een spijtige ondertoon klinkt door in zijn stem wanneer hij vertelt dat zich in het Poolse Krakow, ooit deel uitmakend van Oekraïne, de mooiste vondst bevindt die tot nog toe in zijn land is gedaan: een volledig gemummificeerde, wolharige neushoorn. De olierijke grond, 'ozokeriet' genaamd, heeft het dier volledig geconserveerd. Meer fragmentarische skeletdelen van voor-historische zoogdieren worden echter tegenwoordig ook nog in groten getale in deze voormalige Sovjet-republiek gevonden. Zijn eigen filosofie omtrent het uitsterven van de mammoet heeft niet zozeer betrekking op klimatologische omstandigheden als wel op het verschijnen van de mens, die het deze dieren zeer moeilijk moet hebben gemaakt. De meeste deelnemers

aan het congres zijn één van deze twee theorieën toegedaan, hoewel er zich daarnaast ook nog een wetenschapper in het gezelschap bevindt die er een soort zondvloed-achtige redenatie, maar dan met veel mist, op na houdt. „Maar mijn advies luidt daar niets van te geloven, hoor", fluistert de Oekraïner samenzweerderig in mijn oor. 's Avonds dineert de groep in een gezellig restaurant aan de haven. De stemming zit er goed in, en er wordt door vertegenwoordigers van alle nationaliteiten heel veel gelachen. Weer terug in de bus heerst bij de organisatie een gevoel van opluchting: het is de hele dag prachtig weer geweest, alle onderdelen verliepen volgens schema, de wetenschappers hebben het, gezien hun enthousiaste reacties, bijzonder naar hun zin gehad en... niemand is zoek geraakt. Tevredenheid is dus op zijn plaats, en nu al wordt uitgekeken naar het volgende congres dat over vier jaar hoogstwaarschijnlijk in de Verenigde Staten zal worden gehouden. „Laten die Yankees ons dit maar eens proberen te verbeteren", wordt hier en daar vast stiekem gedacht....

Adres van de auteur

Trudi de Kok
Merelhoven 279
2902 KE Capelle a/d IJssel